

KIS-561 – Arvariñ ha tebiñ

(GE – 05 11 97)

[Savet eo bet an notenn-mañ e ser un dalc'h labour gant RAH a-zivout ur roll termenou edo o prientiñ evit mad kelennerion an Deskadurezh eil derez. An termen ma loc'has an imboure'h diwarnañ eo Gl. *suspect*.]

E meur a lec'h hon eus bet tro d'ober war-dro an arvariñ :

~ En Anadennoniezh, HUSSERL, goude lakaat emañ hon merzhout e dalc'h an *Urglaube*, an *Urdoxa* — ar *bongrediñ*, gwell : ar *bongoaliñ* — a ziskouezas ez emzispak hon darempred ouzh ar bed hervez tri modekadur, ar modekadur kentañ o c'hoarvezout etre an *diogeliñ* hag an *arvariñ* :

“ « Keizet » eo ar bongrediñ gant ar c'hentañ modekadur war dachenn ar « marteze ». Leun e c'hell chom (pezh a ve evit ar jedoniourion : poent mann ar modekadur) : « Bez' ez eus un den dirazon » (diogeliñ a ran ez eus un den dirazon). Blinaet e c'hell bezañ ivez, hag e meur a zoare : « Ar skeud-se en deñvalijenn, hag un den e ve ? » (ematersiñ a ran hag...); « me gav din ez eo un den » (argrediñ...); « ober a ran evel pa ve un den » (arvrokañ a ran ez eo un den); h.a. Ar modekadurioù-se, merket gant ar verboù *ematersiñ*, *argrediñ*, *arvrokañ*, h.a., a renker dindan an anv rumm *arvariñ*” (Abanna, “Tri modekadur ar c'hrediñ hervez Husserl”, La-01, 1966, pp. 66-67).

~ Er C'hramadeg e respizer ar *moz* evel o verkañ emzalc'h an eztaoler e-keñver argerzh ar verb; unan eus ar rummoù bras anezhañ zo ar *moz arvestel* oc'h emplegañ un arvester hag un arvestad. E-touez ar mozioù arvestel emañ ar *mozioù menegiñ*, an eztaoler oc'h erganañ pe er *moz diogeliñ* pe er *moz arvariñ* (KIS-SADED, La-01, pp. 85-89; SADED Yad-ØDOKB. p. 13).

Heñvel dra, hon eus pledet gant an tebiñ :

~ Er Boelloniezh, div eus an teir modelezh a savelas KANT, ar vodelezh *wirevek* (*assertorisch*) hag ar vodelezh *vardevek* (*problematisch*) — houmañ diwezhañ oc'h emplegañ an *tebiñ* — (sl. KIS-551, La-11, pp. 325-326), a ranker diforc'hiñ diouzh ar

c'hentañ modekadur huserlek. An arvariñ anadennoniel ne guita ket kelc'h ar merzhout, un “arvarverzhout” eo (sl. La-01, p. 67) : “Ur c'hi a welan”/“Marteze eo ur c'hi a welan”, tra ma tisparti KANT daouad ar modelezhioù gwirevek ha mardevek en doare m'emañ kevenebet kantouezañ ha tebouezañ : “Ur c'hi eo Artos”/“Mar bez Artos o komz, e ouezin n'eo ket ur c'hi.”

~ Er C'hramadeg, etre ar mozioù menegiñ hag ar mozioù tebiñ e noter an diforc'h-mañ : er mozioù menegiñ e seller an amveziadoù evel ampleg (er ster a roer da *ziuzad ampleg* er Stlenneg) eleze evel diuzet a-rakwez ha hep ma ve d'o dezgeriañ ; ampleg int e “bed ar prezeg” (ar pimpatrom anezhañ o vezañ ar bed gwerc'hel), setu perak e tremen ar moz menegiñ gant ul lavarenn hepken. En eneb, e c'houl ar mozioù tebiñ div lavarenn pa ranker ganto da gentañ diuz (e ser ar valedenn) an amveziadoù ma vo graet an eztaolad (dre an ategenn). Talvout a ra an diuz da savelañ un dislank etre bed ar prezeg hag amveziadoù an eztaolad.

An dislank a c'hell bezañ mannel, an amveziadoù diuzet o vezañ lodek e bed ar prezeg (“Mard eus dour er feunteun bremañ, ez eus ivez er puñs”)¹ ; a-du-rall e c'hell an dislank bezañ a) pe diwar an diuz a reer eus amveziadoù c'hoarvezus (“Mar bez brav warc'hoazh, ez in”) ; b) pe diwar amveziadoù diuzet e par ar faltazi (“Mar ben e'z lec'h, ez afen”) ; c) erfin, diwar an diuz eus amveziadoù kontrol da veziadoù bed ar prezeg (“Mar bijes deuet, e vijen aet ivez”).

AN TEBIÑ ER OUEZONIEZH

Diverzhout a reer roll an tebiñ el labour kefredel. En e striv d'ober meiz war ur stad a draoù e chom an imbourc'her abred pe ziwezhat gennet en amzivin. An tebiñ a vez neuze an doare da grennañ war an arvariñ : dre ziuz amveziadoù diforc'h diouzh bloc'had ar beziadoù krai ma chomer rouestlet, e sevenser un dislank, eleze ur pellaat o kevaraezañ ur sell nevez, an tebiñ o kemer furm ar *goulakaat* dre al “ lamm” a zo bet anvet e lec'h all an *anren amplaat* (sl. KIS-091, La-05, pp. 65-66). N'eus hent treset en a-raok d'an tebiñ gouiziel, un *hontren* eo — liz da L. DE BROGLIE meneget e KIS-091 : “O terriñ dre lammoù anpoellel, [...] ar c'helc'h reut ma hon bac'h ar poellata-dezren, e ro an anren harpet war ar faltaziañ hag an nadiñ, hag eñ hepken, an dro da drec'hioù bras ar preder : emañ en orin holl araokadennoù gwirion ar ouezoniezh.”

¹ Er Jedoniezh hon eus bet tro da renkañ adverbennoù 'zo dezho furm balegenn un tebiñ beziadel e rummoù an *adverbennoù (kev)emplegad* hag an *adverbennoù darbennad* (sl. KIS-554, La-11, pp. 348-349).

AN TEBIÑ ER GEDVUHEZ

Tra ma'z eo an tebiñ er Ouezoniezh gwezhiañ eeun ar c'hefred en e striv d'ober reiz war ur stad a draoù gwiriadus, e c'hoarvez an tebiñ er gedvuhez eus un *treug daou hoskad* : un tebiñ ameeun eo pa rank diraez an traoù evit ul lod a-dreuz da eztaol an dud — ha pa zeufe hemañ gant pe hep rat dezho eleze ha pa ve e rezh eul pe e rezh ster ar stlenn lennadus warnañ. An arvariañ gouiziel e furm an dazeilad gwir / faos a vez doublet gant an arvariañ kedvuhezel e furm un dazeilad yon / gaou. Ar politiker, an istorour, an igounier, ar barner, ar bredelfenner, e gwir nep piv bennak en e vuhez pemdeziek a rank tremen daou skramm a zo arvanoù an dud hag anadoù an traoù. An amkan en dro-mañ n'eo ket hollekaat, digej saveleñnoù evel ma ra an imbours'her gouiziel, hogen ober reiz war an dibarek, mont “eus devoudoù unveziat da zevoudoù unveziat hep hantererezh assur ar saveleñnoù” (KIS-091, La-05, p. 67) pe, hervez al leterc'had boas : adstrolañ al luzlun evit ma teuy bruzhunad an devoudoù d'un emframm kevanlen ma kavo pep munud e ster dre ar re all — an *tebiñ* o loc'hañ diwar un *arvrokañ* (Gl. *conjecture*), o vukañ d'un *dianderc'hañ* (Gl. *restitution*), d'un *diansavelañ* (Gl. *reconstruction*), an *anren* o vezañ neuze *dianren* (sl. KIS-091, id., ibid. ; GBLF. ¶¶ 1068-1069).

Evit a sell ar skramm kentañ, eztaol an dud, ken en o monedoù, o emzalc'hioù, o meidoù, ken en o lavarezhoù, e kemer an *arvariañ* furm an aters : ha yon eo an dud a'm eus d'ober outo, ha reiñ a reont ar gwir da wir hag ar faos da faos, pe ha gaou int, o treiñ un darn eus ar gwir da faos hag a-geveskemm ? Deurus e vo, ha pa ve e-keñver Yezhouriezh, renabliñ emzalc'hioù gallus an arseller (istorour, igounier, h.a.).

~ Emzalc'h diziouerus nep arseller dirak devoudoù ar gedvuhez eo an *amoueliadezh* (Gl. *circospection* — kv. hBr. *guiliat*, Kb. *gwyliadaeth*). Bepred e chom ar c'homiser Maigret *amoueliat*, alies en en klever o tiskleriañ ne fiz war gomzoù den. Br. *amoueliañ* e ve ar verb (hep kevatal gallek eeun) oc'h aroueziañ seurt emzalc'h *arvariañ* reizhiadek, nes a-du-rall da *neptuegezh vadelezhus* ar vredelfennerion — nemet, mar lakaomp ne ve ket ar vadelezh e-touez perzhioù rekis an enklaskerion bolis, e rafed anv evito kentoc'h a *neptuegezh evezhiant* hep mui !

~ Ned eo ket an arseller avat evit tremen gant *arvariañ*. Ur wech bodet an teskad devoudoù en deus da sklaeriañ, e rank kregiñ da *debiñ*. Arouezomp eñ dre A hag, o lakaat en ul lankad kentañ e ra un test eus an arselled, arouezomp hemañ dre T. Meur a vonedigezh zo da empentiñ :

≈ *Amgrediñ* a ra A war desteni T — emzalc'h nes c'hoazh d'an *arvariñ*, an diforc'h eo e krog da nodiñ un *tebiñ* anyoded. Troiennoù kevatal : “*amgred* en deus Awar (haeradennoù, yoded) T; “*amgredus* eo A war / dirak / e-keñver

[...]

]

.

≈ *Diskrediñ* a ra A war desteni T — kammed ouzhpenn an *tebiñ* etrezek *krediñ* ez eo B gaou en e ziskleriadennoù. Troiennoù kevatal : “*diskred* en deus war”, “*diskredus* eo war”.

≈ En eneb, e c'hell A *tebiñ* ez eo gwir testeni T, *krediñ* ez eo T yon, *krediñ* e / ouzh ar pezh a ziskler T, e disoc'h un *dianren* evel just ha n'eo ket dre berzh ur fiziañs disol. Diaester zo o kavout troiennoù kevatal dre ur pennanv pe un adanv : *kred* zo dezhañ arverioù all, evit *kredus* a wisk ur c'hennotadur a zismeg ; arveret e vez kentoc'h “*fiziañs* war”, “*fizius* war” [ha da heul “*fiziout* war” evel kenster da “*krediñ* e / ouzh” ha “*disfiziout*, *disfiz* / *disfiziañs*, *disfizius* / *disfiziant* a / ouzh / diouzh” a-getep evel kensterioù *diskrediñ*, *diskred*, *diskredus*].

~ Da eil lankad, kemeromp degouezh an arglasker en deus da hennadiñ unan kiriek. Gant an hevelep treug kefredel ez ay adalek *arvariñ* ha *tebiñ* dirak un teskad devoudoù krai betek *dienaat* pe *diorzhañ* an tebadur. E-keñver yezh emañ an diforc'h : an dalc'h n'eo mui kavout ha gwir pe faos eo an testeni, met ha kiriek pe diantek eo an den ; a-se an diskalfad termennoù n'emañ mui da stalañ etre derezioù *krediñ* an arseller met etre derezioù *tebegezh an tamall* da zougen war an arselled.

Lezel a ran gant ar re a bledo da ziazezañ brezhoneg ar Gwir an emell da envel ar rummoù tud tamallet dirak ul lez varn, hervez grevusted an arzodaz, an derez eus al lez ma erzeuont, ar poent ma emañ degouezhet an argerzhadur. Dasparzhed eo disheñvel ar rummoù-se hervez ar Gwir gall, saoz, alaman, h.a. (hep kontañ emañ ar Gwir gall en ur prantad emdreñ). Da skouer, al lezioù gall a laka(e) diforc'hioù etre *prévenu*, *inculpé*, *accusé* — war GEAK. e kaver boulc'het an anvadur brezhonek keñverek.

Bezef pe vezef, an kez diforc'hioù a sell ouzh al lankad amaezhiadurel ez eo an tremen eus an *tebiñ* d'an *dienaat* pe d'an *diorzhañ*, ne sellont ket nemeur ouzh prepoz an notenn-mañ a zo an tremen eus an *arvariñ* d'an *tebiñ*. Labour an *tebiñ* eo hini ar bolis igouniañ hag ar barner imbourc'h. En o live, an den a arglaskont warnañ zo Gl. *suspect*, eleze un den a *ziskreder* un torr lezenn warnañ.

Er poent-mañ ez eo anat skorted ar brezhoneg. Rak penaos envel hevelep *graer a deber ez eo kiriek* d'ur gread tamalladus ?

L'Arm. : “**SUSPECT** a béhani é héss léh de um zefi”.

GREg. : “**suspect** pe eus a heny ez eus leac'h da zisfizya. **SOUPÇON diskred**” — a-gostez e lezan an amprestoù Gl. *souspedt*, h.a.

GON.FB. : “**suspect**, adj. Qui est soupçonné ou qui mérite de l'être. A zo arvaret ou *diskredet*. Arvaruz. *Diskréduz*. *Disfiziu*. A zô léac'h da zifizioud *anéhan* . **suspecter**, Tenir pour suspect, regarder comme suspect, soupçonner. *Derc'hel da arvarus*, *da ziskredus*, *da zisfizius*. Arvari. *Diskrédi*. *Disfizout*. **SOUPÇON**. Opinion, croyance désavantageuse accompagnée de doute. *Mâr*. Arvar. *Maritell*. *Disfizians* . *Difjans* . *Diskred*”.

VALL. : “**suspect** *diskred*, *warnañ* ou *outañ* ; — d'hérésie *diskred a zisvouderez warnañ* ; *diskredus*. **suspecter** *diskredi* ou *amgredi* (moins fort) *war*, *disfizout diouz*. **SOUPÇON** *diskred* ; *disfizians* : (homme) qui prête à — *da ziskredi (outañ* ou *warnañ)*, *diskredus*. **soupçonner** qqn de qqch *diskredi eun dra war u.b.* ; être soupçonné *beza diskred warnañ*”.

DFBH. : “**suspect** *disfizius*. **suspecter** *diskrediñ (war)*. **SOUPÇON** *diskred* ; *douetañs* ; *amgred*”.

GIBR. : “**disfizius** (1) défiant, méfiant ; (2) suspect. **disfizout** (1) se méfier, se défier ; (2) défier, mettre au défi. **DISKRED** (1) méfiance ; (2) soupçon, espoir”.

Ar gwan gant ar geriennoù brezhonek lakaet da gevatal d'an adanv Gl. *suspect* eo e c'hoarvezont pe a adanvennoù pe a adanvioù forc'hellek. Da gaout kevatal ar pennanv e raklakaer outo *den*, *neb*, h.a. Heñvel dra, evit diren un darn eus forc'hellegezh ar verboù roet a-dal da Gl. *suspecter* e ranker o arverañ ent antrazeat¹. A-du-rall, ar pennanv Br. *diskred*, evitañ da vezañ hanc'her untamm, ne c'hounez un derou unsteriegezh nemet dre berzh an araogenn war e lerc'h : “*bezañ diskred war*”.

Dezastum a ran ne c'hellomp ket dioueriñ ur verb trazeat a ve e rener oc'h aroueziñ an arglasker hag e amkan an hini a zo *diskred warnañ*. Kinnig a ran Br. *gousellout*.

¹ Arverioù trazeat hag antrazeat *diskrediñ* meneget gant GIBR. : “*Diskrediñ ur wirionez*” “ne pas croire” une vérité (BAL.). “*Diskrediñ war ar pezh a lavarit*” “ne pas croire” à ce que vous dites (HUMA.). “*An hini a [...] ne ziskred war nep den*” celui qui [...] ne “se méfie” de personne (JKS.). “*Diskrediñ a rae pelec'h e c'hellen bezañ*” “il se doutait / il soupçonnait” où je pouvais être (TORN.GWAL.). Ur frazenn evel : “*Diskrediñ a ran eo X an torfedour*” a c'haller intent koulz : “ne gredan ket eo X an torfedour” pe, en eneb : “*krediñ a rafen a-walc'h eo X an torfedour*”.

Gant ar frazenn “*Sellout un den evel kablus, evel an torfedour*” emañ degouezhet an arglasker e disoc'h al lankad tebiñ, ur wech bet prouenn ar gablusted. Ar rakger *gou-* en defe da gefridi merkañ ez eus c'hoazh arvar hag emañ bepred an arglasker e par an tebiñ.

Kinnig a ran kevrenañ *gousellout* gant an araogenn *evel* da zeren ar wereenn *kablus, an torfedour* : “*Gousellout un den evel kablus / evel an torfedour*”, met ivez gant an araogenn *da* : “*Gousellout un den da gablus / da dorfedour*”. An kez araogenn *da* a arverfen da zeren ar glokaenn oc'h aroueziñ ar pezh a ziskreder war an den : “*Gousellout un den da vezañ laeret arc'hant / da vezañ laer / da laer.*”

Alese e rafed :

~ *gouseller* aa. & pa. *-ion* eus an neb a c'housesell un den all evel kablus, an arglasker en hon degouezh ;

~ *gouselled* g. *-idi* eus an hini a c'houseseller evel kablus, Gl. *suspect* g.

~ *gousell* g. *-où, gousellad* g. *-où* eus an ober gousellout, eus ar pezh a c'houseseller un den da vezañ eñ graet, Gl. *soupçon, suspicion* ;

~ *gousellus* aa. eus an techet ez eo ub. da c'housesellout, Gl. *soupçonneux, suspicieux* ; ivez eus an akuit ez eo ub. da c'housesellout.

AN TEBIÑ E SKIANTOU AN DEN

A-zivout an tebiñ er gedvuhez e'm eus graet anv eus un treug daou hoskad : evit dont a-benn da anaout ar werc'helezh e ranker tremen skramm arvanou an dud ha skramm anadoù an traoù. Gant Skiantoù an den en 20^t kantved ez eus deuet war wel un trede hoskad d'an treug. FREUD a roas furm arlakadel d'un devoud anavezet a-viskoazh : ne anzavomp ket bepred gwir abegoù hon greadoù ha se hep rat dimp, dre berzh ur wikefre o c'hoari e donderioù teñval hon spered ; ne vezomp ket emouez ouzh an abeg hon eus da guzhat ouzhimp hon unan hon gwirabegoù ha da dremen gant gwarabegoù — micher ar bredelfenner eo, evel a ouzer, hon skoazellañ da zont er-maez a seurt emc'haou. FREUD a renk ar gwarabegoù e-touez *leuriadoù al luzad* : hep gouzout dimp ez emglaskomp da wiskañ war dremm dic'houzañvadus hon bount da vevañ, hon luzadoù, gweennoù dereatoc'h a rae FREUD anezho *Triebrepräsidenten* (Br. *leuriadoù al luzad*, sl. GBLF. ¶ 1117). Alese, e rafen eus an trede skramm *skramm al leuriadoù*.

Skramm al leuriadoù ned eo e gwir nemet un doubleür eus *skramm an arvanou* hep ma ve ode ebet etrezo : evit da warded ar gwarabegoù bezañ deskrivet evel diemouez ne vez ket ar gouzrec'h diemskiant outi ; kentañ prouenn eo an doareoù disheñvel hor bez

da zifenn hon gwirabegoù hag hon gwarabegoù. En amzer-hont ma vredvezegen e oan boas da haeriñ da'm gouziviaded ez omp atebek war hon diemouez ivez.

A se e rafen gant deveradoù diwar *gousell*- da verkañ an emzalc'h a zisfiz en deus FREUD desket dimp kaout ouzh nep eztaolad. Un abeg ouzhpenn, gwar un disterig evel nep abeg yezhour, d'ober gant *gousellout* eo ez erbed dimp ar Bredelfennerezh *sellout dindan* nep realezh ha dreist-holl nep lavarezh.

Evel un embregadur *gousellout* ivez e renas MARX diouzh e du e imbourc'h kevredadour : e donder emskiant e gemprediz, ken bourc'hizion ken proleterion, ez akede da sellout ouzh an nerzhoù kenderchañ a oa al luskedoù diles — an dispac'h o vezañ ar gur nemeti hervezañ. Hiziv e ve diaes sevel a-du gant ar mezegadur, ken diaes all evelato disteurel an deznaouadur. Daoust pe zaoust, e chomo hon c'hantved en istor evel “*l'Ere du soupçon*”¹, “*Oadvezh ar gousell*”...

---

¹ Gerienn tremenet er prezeg a-c'houde an dastumad arnodskridoù embannet dindan an talbenn-se gant Nathalie SARRAUTE e 1956. Eviti ez eo al Lennegezh, ar C'hoariva pergen, an doare d'ober klevout an *isemziviz (sous-conversation)* koachet dindan ar fistilh, da zec'heriañ al “*lodenn a hebany*” (la “*part d'innommé*”) a zo maez hemolc'h ar skrivagner. D'e dro, Paul RICŒUR, e *De l'interprétation. Essai sur Freud* (1965) a ra “mistri ar gousell” (*les maîtres du soupçon*) eus NIETZSCHE, MARX, FREUD. Adkemeret eo bet ar c'herienn gant A. ROBINET e-barzh titl e levr embannet e 1994 : *Dom Deschamps : Le Maître des maîtres du soupçon*, ma ro da ziaaraoger d'an tri frederour ur beneadad eus an 18^t kantved, trabedoniour ha damkanour ar gomunouriezh, a arguas feuls outañ ar Filozoferion — nemet J.- J. ROUSSEAU. Trugarez a zlean da Louis LEMOINE, da Reun AN HIR ha da Alan E. AR BERR a'm skoazellas gant gred da vodañ ditouroù an notenn-mañ.